

“DINIY QADRIYAT” TUSHUNCHASI VA UNING MAZMUN – MOHIYATI

Zokirova Ra’no Islom qizi.

Buhoro. Islomshunos

Jamiyat taraqqiyotining muayyan bosqichlarida ijtimoiy hodisalarga munosabat xilma-hil tarzda namoyon bo’ladi. Xususan, mustaqilligimizning birinchi kunidan boshlab hayotimizning barcha jabhalarida «qadriyatlar», «milliy tiklanish», «milliy ong», «milliy g’urur», «milliy iftixor» kabi tushunchalar tez-tez ishlatiladigan bo’lib qoldi. Bu bejiz emas, zotan, mustaqillik ayni paytda milliy tiklanish hamdir. Uni esa mazkur tushunchalarsiz tasavvur etib bo’lmaydi.

Ammo shuni ta’kidlash joizki, qatag’on siyosati va tuzumi davrida bu atamalarni ishlatish u yoqda tursin, ularni hatto o’zbekcha lug’at boyligidan surib chiqarishga harakat qilingan edi. Bunga dalil sifatida 1959-yili Moskva «Xorijiy va milliy lug’atlar davlat nashriyoti» tomonidan chop etilgan. 40 mingdan ortiq so’zdan iborat «O’zbekcha – ruscha lug’at»ga ham, 1988-yili O’zSE Bosh redaksiyasi chiqargan «50 ming so’zlik «O’zbekcha – ruscha lug’at»ga ham «qadriyat», «milliy tiklanish», «milliy ong», «milliy iftixor» kabi tushunchalarning kiritilmaganligini ko’rsatish mumkin. Shuningdek, ular 1981-yili Moskvada «Rus tili» nashriyoti tomonidan chop etilgan, 60 ming so’zni qamrab olgan ikki jildlik «O’zbek tilining izohli lug’ati»da ham uchramaydi. Shunisi borki, hatto ba’zi ruscha – o’zbekcha lug’atlarda ham «qadriyat» so’zi qo’llanilmagan.

Jumladan, 1976-yili «fan» nashriyotida chop etilgan «ijtimoiy-siyosiy terminlar lug’ati»da «sennost» so’zining 4 ta ma’nosi alohida lug’at maqolasi tarzda berilgan holda ularning birortasida «qadriyat» ma’nosi o’z ifodasini topmagan.

Ko’rinadiki; «Falsafiy ensiklopediya»da ruscha «sennost» tushunchasiga kishilar tomonidan yo ijobiy, yo salbiy baholanadigan, ularning moddiy va ma’naviy hayotiga ijobiy yoki salbiy ta’sir ko’rsatadigan barcha narsa va hodisalar kiritilgan.

Ana shunga yaqin nuqtai nazar O’zbek Sovet Ensiklopediyasida

ham bayon etilgan” «Qadriyat (falsafa va sosiologiyada) – voqyelikdagi

muayyan hodisalarning insoniy, ijtimoiy va madaniy ahamiyatini ko’rsatish uchun qo’llaniladigan tushuncha. ...Qadriyatlarni mazmuni va xarakteriga ko’ra progressiv va reaksiyon tiplarga ajratish mumkin.» Bu esa mazkur kategoriyaning o’ta sig’imdor qilish bilan birga uni izohlashni mushkullashtiradi. Turli chalkashliklar keltirib chiqaradi. Shu jihatdan taniqli faylasuf olim V. P. Tugarinovning fikri e’tiborga loyiqdir: «qadriyatlar muayyan jamiyat yoki sinfga mansub kishilar turmushi va madaniyatining xaqiqiy yoki ideal ne’matlari bo’lgan tabiat va jamiyat hodisalarining mohiyati (yoki hodisaning bir jihati)dir. Bu ne’matlarning qadriyatlar deyilishiga sabab – kishilar ularni qadrlaydilar, chunki bu qadriyatlar ularning shaxsiy va ijtimoiy turmushini boyitadi. Shuning uchun ham kishilar o’z tasarruflaridagi qadriyatlarni himoya qiladilar va o’zlari uchun maqsad yoki ideal bo’lgan qadriyatlarni amalgam oshirishga intiladilar. Qadriyatlar ichida eng birinchi va eng umumiy hayotning o’zidir, chunki hayotdan mahrum bo’lish qolgan barcha qadriyatlardan foydalanishni yo’qqa chiqaradi... berilgani holda ularning birortasida «qadriyat» ma’nosi o’z ifodasini topmagan. Istiqloq halqimizga so’z va fikr erkinligi bilan bir qatorda ilgari ishlatilib kelingan ko’pgina milliy tushunchalarni hayotimizga qaytardi. Endilikda «qadriyatlar», «mustaqillik», «istiqlol», «milliy iftihor» kabi tushunchalar o’zining asl mazmuniga ega bo’lmoqda. Shuni amnuniyat bilan aytish kerakki, mazkur atamalarning hayotimizga kirib kelishi va qisqa vaqt ichida teran ildiz otib ketishida

Xo'sh, qadriyatlar o'zi nima? Uning mohiyati, asosiy jihatlari nimalardan iborat? Eng avvalo shuni qayd qilish kerakki, qadriyatlar juda sarmazmun va ko'p qirrali tushuncha. Shuning uchun ham adabiyotlarda mazkur tushunchaga turlicha yondashuvlarni o'rnatishimiz mumkin. Masalan, «Falsafiy ensiklopediya»ning beshinchi jildida qadriyatlar quyidagicha tavsiflangan: «Qadriyat falsafiy va sosiologik tushuncha. U, birinchidan, biror obektning ijobiy yoki salbiy qimmatini, ikkinchidan, ijtimoiy ongning normative belgilovchi – baholovchi jihati (sub'ektiv qadriyatlar yoki ong qadsriyatlarini)ni ifoda etadi. Shunga ko'ra ob'ektiv (ashyoviy) va sub'ektiv (ong) qadriyatlarini bir-biridan farqlanadi».

Mustaqillikning ma'naviy sohadagi yana bir ne'mati shundan iboratki, jamiyatimiz, davlatimizning dinga bo'lgan munosabati o'zgardi. Ma'lumki, diniy dunyoqarashning shakllanishi tadrijiy va jiddiy jarayon bo'lib u o'z ichiga buddizm (eramizdan avvalgi VI-V asrlarda Hindistonda), islom (eramizning VII asrida G'arbiy Arabiston) kabi jahon dinlarini qamrab oladi. Diniy dunyoqarashning asosiy elementlarini diniy e'tiqod tashkil qiladi. Diniy e'tiqod dinga ishonuvchi kishilar ruhiyati, intellectual xissiy va iroda elementlarini o'ziga qamrab olgan murakkab hodisadir. Diniy e'tiqodning intellektual elementi dinga ishonuvchi kishilar ongida mavjud bo'lgan diniy tasavvurlar, obrazlardan tashkil topadi va ular dinga ishonuvchi kishilar tomonidan hayotiy zarur narsa sifatida qabul qilinadi. Diniy e'tiqodda hissiyot katta rol o'ynaydi. Kishilar turli xissiyotlari – qo'rqishi, muhabbati, zavqlanishi, ehtiromi, quvonchi, umidi va hakozolar diniy tasavvurlar bilan qo'shilib ketib, tegishli yo'nalish, ma'no – mazmun kasb etishi mumkin. Ana shunday xollarda ular «xudoga muhabbat», «gunohkorlik», «itoatkorlik», «bandalik tuyg'usi», «xudo bilan muloqotda bo'lish quvonchi», narigi dunyodagi hayotga umid vahakozolarga aylanadi. Hissiyot elementini ilohiyotchilar inson ongining

oily darajadagi ko'rinishi, oily axloqiy qadriyat, bilishning eng ishonchli shakli deb uqtiradi.

Diniy dunyoqarashning asosiy yo'nalishlarini (konsepsiyasini) ifodolovchi diniy aqidalar dindorlar uchun majburiy xisoblangan va muhokama yuritmasdan ishonish lozim bo'lgan diniy e'tiqod talablarida o'z aksini topgan. Islom dining shakllangan va diniy an'analarda e'tirof etilgan aqidalari yoki imon talablari 7 ta: Ollohning yagonaligiga, farishtalarga, muqaddas kitoblarga, payg'ambarlarga, oxiratga, taqdirning ilohiyligiga va inson o'lgandan keyin tirilishiga ishonish.

Diniy dunyoqarashning yana bir tarkibiy qismini diniy ong tashkil etadi. Sig'inish odamlarning kundalik hayotida yakka yoki jamoa bo'lib bajariladigan rasmiy xatti-harakatlarida namoyon bo'ladi. Qurbonlik qilish, Qur'on o'qitish, ro'za tutish va diniy bayramlarni nishonlash, islom diniga keng tarqalgan marosimlardir. Sig'inish vat oat-ibodat tufayli kishilarning diniy ehtiyojlari qondiriladi.

Diniy e'tiqod diniy ongning umumiy belgisi, mezoni bo'lib, u diniy g'oyalar, tasavvurlar, tushunchalar, tan olib, Ollohning mavjudligiga ishonishni o'z ichiga oladi. Diniy dunyoqarashning shakllanishi va rivojlanishi uchun

aqidalarning ishlab chiqilishi va turlicha diniy bayramlar, marosimlarning o'tkazilishi katta ahamiyatga egadir. Diniy qadriyatlar o'zining tantanali bayramlari, har xil marosimlari bilan kishilar ko'nlida ko'tarinki kayfiyat, xursandchilik, xushfe'llik, rahm-shafqat, sabr-toqat, qanoat, mehr-oqibat, hamdardlik, vijdoniy burch, poklik, odamgarchilik va shu kabi fazilatlarni shakllantiradi va kamol topdiradi.

Diniy dunyoqarashning tarkibiy qismida mo'minlar uchun Makka- Madinaga borib u yerdagi muqaddas joylarni ziyorat qilib, turli diniy urfodatlarini bajarish islom rukilaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, islom diniga payg'ambarlar va ularning sahoblari qadamjolarini ziyorat qilish an'anasi ham keng tarqalgan. Markazi Osiyo hududida bunday joylar juda ham

ko'p. samarqanddagi Shohi Zinda, Imom Ismoil al-Buxoiy, Muhammad Huvaydo, Buxorodagi Qizbibi, Xoja Bahouddin Naqshband, Toshkent viloyatidagi Zangiota, Anbar ona qadamjo va maqbaralari shular jumlasidandir.

Foydalanilgan adabyotlar .

1. 1.Ўзбекистон миллий энциклопедияси». Давлат илмий нашриёти.
2. Hasanov A., Qadimgi Arabiston va ilk islom (1-kitob: Johiliya asri), T., 2001;
3. Komilov N., Tasavvuf, T., 1999;
4. Husniddinov., Islom: yo'nalishlar, mazhablar, oqimlar, T., 2000
5. 5.Sharq minatyurasi" Toshkent 1980 yil. 6. "Me'mor san'ati" Toshkent 1978 yil. 7. Sharq minatyura maktablari 1983 yil.